

Voortgezet onderwijs

OCenW-Regelingen

Thema's centraal examen klassieke taal en letterkunde 2003

Bestemd voor:

- scholen voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo).

Algemeen verbindend voorschrift

Datum: 29 maart 2001

Kenmerk: VO/BOB/2001/11745

Datum inwerkingtreding: zie artikel 4

Geldigheidsduur beleidsregel: n.v.t.

Juridische grondslag: zie 'Gelet op'

Relatie tot eerdere mededelingen: n.v.t.

Informatie verkrijgbaar bij:

CFI/ICO/VO, **079-3232.444**

De staatssecretaris van onderwijs, cultuur en wetenschappen,

Gelet op: artikel 7 van het Eindexamenbesluit vwo-havo-mavo-vbo en artikel 11 van het Besluit staatsexamens vwo-havo-mavo 1978 in samenhang met de examenprogramma's klassieke taal en letterkunde;

Besluit

■ Artikel 1

Thema centraal examen

1. De thema's voor het centraal examen klassieke taal en letterkunde zijn in 2003:
 - a) Griekse taal en letterkunde: epiek
Kernauteur: Homerus
 - b) Latijnse taal en letterkunde: geschiedschrijving
Kernauteur: Livius
2. Het leatuurpensum en de daarop afgestemde leerstof worden vastgesteld als aangegeven in de als bijlagen bij deze regeling gevoegde syllabi.

■ Artikel 2

Bekendmaking

Deze regeling en de bijbehorende bijlagen zullen in Uitleg OCenW-regelingen worden geplaatst. Van deze plaatsing zal mededeling worden gedaan in de Staatscourant.

■ Artikel 3

Inwerkingtreding

Deze regeling treedt in werking met ingang van de derde dag na de datum van uitgifte van Uitleg OCenW-Regelingen, waarin deze regeling is bekendgemaakt.

■ Artikel 4

Citeertitel

Deze regeling wordt aangehaald als: Thema's centraal examen klassieke taal en letterkunde 2003.

*De staatssecretaris van onderwijs, cultuur en wetenschappen,
drs. K.Y.I.J. Adelmund*

Bijlage 1

Syllabus CE Grieks 2003

Kernauteur: Homerus

Genre: Epiek

Titel: Odysseus vertelt zijn verhaal: de ongelofelijke avonturen van een held op weg naar huis

A. Tekstreflectie**1. Thematiek**

In de *Odyssee*, het tweede Homerische epos, wordt het verhaal verteld van de thuisreis van Odysseus en zijn manschappen na de val van Troje. Op deze tocht, die uiteindelijk tien jaar zal duren, beleeft de held Odysseus allerlei avonturen waarbij hij nu eens geholpen wordt, dan weer tegengewerkt wordt in zijn streven zijn mannen en zichzelf behouden thuis te brengen. Deze avonturen, waaronder ook een *katabasis*, vertelt Odysseus 'zelf' in retrospectie, wanneer hij - bijna aan het einde van zijn omzwervingen - aan het hof van de koning der Phaeaken te gast is. De opbouw van de afzonderlijke episodes binnen het reisverhaal van Odysseus verloopt veelal volgens een min of meer vast patroon. Odysseus is onderweg naar huis, komt aan in een onbekend land, gaat op verkenning uit, waarop de confrontatie met een 'tegenwerker' of 'helper' volgt. Dat is ook het moment waarop de verteller de lezer soms binnenvoert in een soort sprookjeswereld waarin monsters, reuzen, heksen en andere niet menselijke wezens wonen. Een vergelijkbaar patroon is terug te vinden in sprookjes en vertellingen van allerlei volken door alle tijden heen.

Terwijl de helden in de *Ilias* meestal uitblinken in kracht, moet in de *Odyssee* de held Odysseus steeds met zijn slimheid zichzelf en zijn makkers beschermen tegen het kwaad dat hen bedreigt. Als het geen monsters zijn die hen van het einddoel af dreigen te houden, zijn het verleidingen waaraan zij weerstand moeten bieden of brengt hun eigen dwaasheid hen in de problemen.

Suggesties voor verdere lectuur:

Graham Anderson, *Fairytales in the Ancient World*, London (Routledge) 2000.

Georg Heldmann, *Märchen und Mythos in der Antike? Versuch einer Standortbestimmung*, München (Saur) 2000 (=Beiträge zur Altertumskunde Bd. 137).

Uvo Hölscher, *Die Odyssee. Epos zwischen Märchen und Roman*, München (Beck) 1988 (repr. Beck'sche Reihe 2000).

Max Lüthi, *Das europäische Volksmärchen. Form und Wesen*, München (Francke) 1978.

Vladimir Propp, De morfologie van het toversprookje.

Vormleer van een genre. Vert. uit het Russisch door Max Louwerse, Utrecht (Spectrum) 1997.

2. Pensum

(De met een asterisk gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen)

Od. I. 1-10 Aanhef *Odyssee*
Aankondiging van het thema van de held die een lange zwerftocht maakt met als einddoel zijn thuiskomst. De held spant zich in voor zijn makkers, maar hij zal de enige overlevende van de tocht zijn.

Teksten ter vergelijking (de aanhef in andere epen):

- * Homerus, *Ilias* I. 1-7
- * Apollonius Rhodius, *Argonautica* I. 1-22
- * Vergilius, *Aeneis* I. 1-11

* Od. IX.1-38 Inleiding op het reisverhaal
Aan het hof van de koning van de Phaeaken zegt Odysseus wie hij is. Nadat hij heeft benadrukt hoezeer hij verlangt naar het einddoel van zijn reis, namelijk zijn vaderland en eigen familie, begint hij aan het verhaal van zijn zwerftocht.

*Od. IX. 39-81 Kikonen
Het eerste avontuur van Odysseus en zijn makkers. Om hun voorraden aan te vullen plunderen ze de stad van de Kikonen. Hoewel Odysseus er daarna uitdrukkelijk op aandringt snel te vertrekken, blijven de makkers en richten een uitgebreide maaltijd aan op het strand. Deze ongehoorzaamheid heeft fatale gevolgen. De volgende dag komen in groten getale Kikonen uit het binnenland. In een hevige strijd sneuvelt een aantal makkers, de rest vlucht. In deze episode heeft hun eigen dwaasheid hen in moeilijkheden gebracht.

Od. IX. 82-104 Lotuseters
Het avontuur begint zoals we dat vaker zullen zien: de schepen leggen aan in een onbekend gebied, een verkenningsgroep gaat op onderzoek uit en raakt in de problemen. De Lotuseters hebben weliswaar geen kwaad in de zin, maar toch vormen ze een bedreiging voor het bereiken van het doel van de reis. Door het eten van de lotus willen de makkers niet meer terug naar huis. Odysseus, die niet van de lotus gegeten heeft, haalt hen terug en bindt hen vast op zijn schip.

We zien hier een eerste sprookjeselement in Odysseus' verhaal: het tot zich nemen

Regeling vergoeding studie- en beroepskeuzebegeleiding vso-sovso 2001-2002

Thema's centraal examen
klassieke taal en letterkun-
de 2003

van bepaald voedsel maakt dat mensen in een betovering raken die het hun onmogelijk maakt te doen wat ze eigenlijk willen. Ondanks de verleiding houdt Odysseus vast aan zijn einddoel.

Suggesties voor verdere lectuur:

A.Tennyson, *The Lotos-eaters* (1832)

John Rhys, *Celtic Folklore: Welsh and Manx*, Oxford 1901 (dl.1 p. 290 ff.)

Mary Frere, *Old Deccan days: or, Hindoo fairy legends, current in southern India collected from oral tradition*, London 1868 (repr. 1967)

*Od. IX. 105-566 Cycloop

Het verhaal van de Cycloop heeft het veelvoorkomende motief van de sterke domme reus, die door de zwakkere, maar slimmere held wordt verslagen. In dit geval ontstaan de problemen doordat Odysseus niet naar zijn makkers luistert, die hem dringend smeken weg te gaan uit de grot, voordat de - nog onbekende - bewoner thuiskomt. Door de slimheid van Odysseus ontsnappen ze uiteindelijk aan het monster.

Suggestie voor verdere lectuur:

Irene J.F. de Jong, 'Van schurk tot schatje. De literaire loopbaan van de Cycloop', in: A.M. van Erp Taalman Kip en I.J.F. de Jong (eds.), *Schurken en schelmen. Cultuurhistorische verkenningen rond de Middellandse Zee*, Amsterdam (Amsterdam Univ. Press) 1995, pp. 59-72.

Od. X. 1-76

Aeolus

De 'goddelijke' helper is een motief dat veel voorkomt in sprookjes over de hele wereld. In deze episode is Aeolus, de god van de winden, zo'n helper. Hij laat namelijk een gunstige westenwind waaien en sluit alle tegenwinden in een zak op. De zak geeft hij aan Odysseus mee. De reis lijkt voorspoedig ten einde te lopen. Maar als Odysseus onderweg in slaap valt, vat bij de makkers de gedachte post dat er zilver en goud in de zak zit en dat Odysseus dat allemaal zelf zal houden. Gedreven door argwaan doen ze de zak open. Teruggedreven door de losgemaakte winden komen Odysseus en zijn makkers weer aan op het eiland van Aeolus. Een tweede verzoek van Odysseus om hulp wordt door Aeolus afgewezen. Hun eigen domheid en fatale nieuwsgierigheid heeft hen weer in moeilijkheden gebracht.

Suggestie voor verdere lectuur:

J.Frazer, *The Golden Bough*, Ch. V. § 4 (The Magical Control of the Wind)

Od. X. 77-132

Laestrygonen

Deze episode kent eenzelfde motief als in het Cycloop-verhaal, namelijk dat van de mensetende reus: drie makkers gaan op onderzoek uit. Onderweg wijst een prinses hun de weg naar het paleis van de plaatselijke koning. In het paleis lijkt alles normaal, totdat ze kennis maken met de vrouw van de koning. Dan pas blijkt dat ze met een volk van reuzen te maken hebben. De vrouw van de koning roept haar man erbij, die meteen een van de makkers grijpt en opeet. De andere makkers vluchten naar de schepen. Intussen mobiliseert de koning de overige reuzen, die een regen van rotsblokken laten neerkomen op de schepen. Vluchten is onmogelijk voor de makkers; ze worden door de reuzen opgegeten. Alleen Odysseus, die zijn schip buiten de haven had afgemeerd, kan met zijn opvarenden ontsnappen.

Tekst ter vergelijking:

* Apollonius Rhodius, *Argonautica* I. 953-1011

Od. X. 133-143,

* Od. X. 144-186 en

Od. X. 187-399

In deze episode krijgen we te maken met het motief van de mooie tovenares, die mannen in dieren verandert. De verkenningsgroep die Odysseus vooruit heeft gestuurd na de landing op het onbekende eiland, valt in handen van zo'n tovenares, Circe. Zij geeft hun eerst eten met kruiden waardoor zij hun vaderland vergeten en vervolgens verandert ze hen in zwijnen. Dankzij een bovennatuurlijke helper in de persoon van Hermes weet Odysseus aan de betovering te ontkomen. Circe wordt van een machtige goddelijke vijand tot bondgenoot en minnares. Odysseus geeft een jaar lang toe aan de verleiding bij haar te blijven.

Teksten ter vergelijking:

* Apollonius Rhodius, *Argonautica* IV. 659-841

* Ovidius, *Met.* XIV. 223-307

Suggestie voor verdere lectuur:

C. Pavese, *Gesprekken met Leuco*, 'de tovenaressen': Gesprek tussen Circe en Leucothea

* Od. XI. 1-78 Nekuia
Circe heeft Odysseus en zijn makkers verder geholpen op hun zwerftocht. Op haar instructies reizen Odysseus en zijn makkers naar de 'uiterste rand van de Okeanos' en door bloed van dieren te offeren kan Odysseus in contact treden met de onderwereld. Odysseus ontmoet de schim van Elpenor, één van zijn makkers, die bij het vertrek van Circes eiland zijn nek had gebroken. Odysseus komt er nu pas achter dat Elpenor dood is - iets wat de lezer allang wist - en met deze ontmoeting overtuigt de verteller meteen ook de lezer dat Odysseus daadwerkelijk in de onderwereld is aangekomen.
Een *katabasis* is een veel voorkomende beproeving van een held.

*Od. XI. 627-640 Nekuia (vervolg)
Einde van het contact met de schimmen: Odysseus vaart weg.

*Od. XII. 1-152 Circe (vervolg)
Nogmaals treedt Circe op als goddelijke helper en geeft nauwkeurige aanwijzingen over het verdere verloop van de tocht. Ze vertelt dit alleen aan Odysseus, omdat er bij Scylla en Charybdis onvermijdelijk slachtoffers gaan vallen: of de complete bemanning zal opgeslokt worden door Charybdis of een aantal makkers zal ten prooi vallen aan Scylla: dat is de keus waar Odysseus voor staat. Odysseus probeert nog uit te vinden of hij de situatie toch niet op een of andere manier naar zijn hand zal kunnen zetten om zo al zijn makkers te redden, maar Circe geeft hem te verstaan dat hij in dit geval geen keus heeft.

*Od. XII 153-200 Sirenen
Odysseus stelt zijn mannen op de hoogte van de aanwijzingen die Circe heeft gegeven om ongedeerd de Sirenen te passeren. Hij draagt hun op zich precies aan deze aanwijzingen te houden. Zij gehoorzamen stipt en precies volgens plan passeert het schip de Sirenen. Dankzij de voorzorgsmaatregelen die hij op aanraden van zijn goddelijke helpster heeft genomen, kan

hij de tocht ongedeerd voortzetten. Odysseus heeft zich hier bewust blootgesteld aan een gevaarlijke verleiding, die andere mensen fataal pleegt te worden.

Tekst ter vergelijking:

* Apollonius Rhodius, *Argonautica* IV.
891-921

Od. XII. 201-259 Scylla en Charybdis
In deze episode moet Odysseus willens en wetens een aantal makkers opofferen om het doel van zijn reis te kunnen bereiken. Hij zegt hun dit niet van tevoren. Ondanks Circes vermaning te berusten in het verlies van een aantal mannen aan Scylla, trekt Odysseus zijn wapenrusting aan, in de hoop iets tegen deze monsters uit te kunnen richten.

Od. XII. 260-419 Runderen van Helios
Ondanks waarschuwingen van Odysseus slachten de makkers op een onbewaakt moment een aantal runderen gewijd aan de zonnegod Helios. Na het vertrek van het eiland worden allen door een storm van boord geslagen. Alleen Odysseus weet zich vast te klampen aan een stuk wrakhout en overleeft de schipbreuk. Odysseus' laatste makkers komen om door hun eigen dwaasheid. Het trotseren van een verbod is een motief dat in velerlei vormen voorkomt. Hier gaat het om het verbod de koeien te doden, in andere verhalen bijvoorbeeld om het verbod voedsel te eten, kamers te betreden of bepaalde vragen te stellen.

*Od. XII 420-453 Storm en aankomst bij Calypso
In een razende storm wordt Odysseus teruggedreven naar Scylla en Charybdis. Ternauwernood kan hij zich redden door zich weer aan het wrakhout vast te klampen. Na negen dagen spoelt hij aan op het eiland Ogygia waar de nimf Calypso hem opneemt en verzorgt.

Suggesties voor verdere lectuur:

C.Pavese, *Gesprekken met Leuco*, 'het eiland': Gesprek tussen Calypso en Odysseus
G.Anderson, *Fairytales in the Ancient World*, London 2000
D.Page, *Folktales in Homer's Odyssey*, Cambridge Mass. 1972

Thema's centraal examen
klassieke taal en letterkunde
2003

Thema's centraal examen
klassieke taal en letterkun-
de 2003

Vaardigheden

De kandidaat kan tekstbegripvragen over teksten uit het pensum en de thematiek beantwoorden

De kandidaat kan een passage uit het pensum parafraseren en de essentie ervan weergeven

De kandidaat kan overeenkomsten en verschillen aangeven en toelichten tussen een Griekse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan

De kandidaat kan kenmerkende verschillen die samenhangen met verschillen tussen het Griekse en het Nederlandse taalsysteem, aangeven en toelichten aan de hand van een Griekse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan

De kandidaat kan de inhoud van vertaalde Griekse of Latijnse teksten die inhoudelijk verwant zijn met de thematiek, vergelijken met teksten uit het pensum en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen

De kandidaat kan vorm en inhoud van een tekst uit latere tijd, die inhoudelijk verwant is met of aansluiting heeft bij de thematiek, op hoofdpunten kritisch vergelijken met teksten uit het pensum en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen

3. Genre

Het epos is een lang verhalend gedicht geschreven in de dactyliische hexameter. Het verhaalt over helden in het verleden, waarbij goden meestal ook een belangrijke rol spelen; zij sturen de handeling en/of nemen deel aan die handeling.

De belangrijkste epische teksten die over zijn uit de oudheid zijn in het Grieks de *Ilias* en *Odyssee* van Homerus en de *Argonautica* van Apollonius Rhodius (derde eeuw v. Chr.), en in het Latijn de *Aeneis* van Vergilius (eerste eeuw v. Chr.). Het Homerische epos is het eindproduct van een lange traditie van orale zangkunst. Deze traditie ontstond in de Mykeense tijd (1400-1200 v. Chr.). Toen in de elfde eeuw talrijke Grieken een nieuwe woonplaats vonden in Klein-Azië, werd de traditie daar voortgezet, eerst door Aeolische, later door Ionische zangers. Doordat in elke periode zangers hun eigen verhaalelementen toevoegden aan de bestaande, ontwikkelde zich zo in de loop der eeuwen een epische kunsttaal, die niet correspondeert met enig gesproken dialect.

De orale achtergrond van het Homerische epos blijkt uit het terugkeren van dezelfde verzen, versdelen (*formules*) en scènes (zgn. *typische scènes*). Deze terugkerende elementen stelden een zanger in staat zijn gedichten tijdens de voordracht te componeren. We moeten ons hierbij noch impro-

visatie noch recitatie voorstellen, maar iets daartussenin: met iedere voordracht ontstond er weer een nieuw gezang, waarbij evenwel de verhaalsof in grote lijnen vaststond en waarbij een zanger ook gedurende vele jaren aan eenzelfde zang kon schaven.

Naast de Homerische epen moeten er nog andere epen geweest zijn, over andere episodens uit de Trojaanse oorlog of over andere thema's, zoals het Thebaanse koningshuis. Uit de periode tussen Homerus en Apollonius Rhodius zijn vrijwel geen epen bewaard gebleven.

4. Tekstsoort

Het Homerische epos is een verhalende tekst. We hebben te maken met een alwetende verteller die zelf geen rol speelt in het verhaal. Zijn alwetendheid blijkt uit het feit dat hij de afloop van het verhaal en de gedachten van de personages kent. Deze alwetendheid wordt gepresenteerd als het resultaat van de informatie die hij van de Muze ontvangt. Met haar werkt de verteller a.h.w. samen. Naast de verteller zijn ook de personages zelf veelvuldig aan het woord. De *Ilias* bestaat voor bijna de helft, de *Odyssee* zelfs voor meer dan de helft uit directe rede of speeches. De verteller levert maar zelden expliciet commentaar op de handeling, maar zijn hand blijkt wel duidelijk uit manipulaties met het aspect 'tijd'. Zo kan hij - of een personage - vooruitlopen op het verhaal (*prospectie*) of teruggrijpen op een eerdere gebeurtenis (*retrospectie*).

Een zeer typerend onderdeel van het antieke epos is de vergelijking, die normaal gesproken bestaat uit (1) de zaak, (2) het beeld, en (3) het tertium comparationis. Dit punt van overeenkomst bestaat meestal, maar niet noodzakelijk, uit een woordelijke overeenkomst. Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie (illustratie van een onderdeel van het verhaal) en de secundaire functie (het overbrengen van bepaalde emoties).

Samenvattend maakt Homerus gebruik van de volgende verteltechnische middelen:

- epitheton
- formule
- typische scène
- prospectie en retrospectie
- Homerische vergelijking:
 - tertium comparationis
 - primaire functie: illustratie van een onderdeel van het verhaal
 - secundaire functie: aan de vertelling toegevoegde waarde, zoals het opwekken van bepaalde gevoelens (haat, sympathie, medelijden etc.)

Bovendien maakt hij gebruik van:

- ringcompositie
- tempo: scène (verteltijd = vertelde tijd), vaak met *speeches*

- versnelling (verteltijd < vertelde tijd)
- vertraging (verteltijd > vertelde tijd)

5. Communicatieve situatie

Ten aanzien van het hoe en waarom van de publicatie van de *Ilias* en *Odyssee* tasten we in het duister. Dateringen van Homerus lopen uiteen van de 9e tot de 7e eeuw. Hij heeft waarschijnlijk zijn gedichten tijdens mondelinge voordracht aan verschillende hoven gecomponeerd en uitgewerkt. Zijn werken zijn nog duidelijk producten van de orale traditie, maar men kan er wel van uitgaan dat hij gedurende vele jaren verschillende versies van *Ilias* en *Odyssee* gemaakt heeft en daardoor een hoge graad van subtiliteit en artistieke kwaliteit kon bereiken. Het is niet duidelijk of zijn gedichten nog tijdens zijn leven zijn opgeschreven of dat ze eerst nog enige generaties mondeling zijn doorgegeven.

Vaardigheden

De kandidaat kan de opbouw van een tekst uit het pensum analyseren door het aanwijzen van de verteltechnische middelen en de terugkerende elementen in het epos en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst

De kandidaat is op de hoogte van de communicatieve situatie en kan deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst

De kandidaat kan aan de hand van een tekst uit het pensum de relevante literaire technieken en verteltechnische middelen benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst

De kandidaat kan een relatie leggen tussen vorm (zoals literaire technieken en verteltechnische middelen) en inhoud van de tekst

B. Cultuurreflectie

1. Leven van Homerus

Ten aanzien van de persoon Homerus en het ontstaan van de *Ilias* en *Odyssee* bestaan meer vragen dan antwoorden. Al in de oudheid wist men niet precies waar en wanneer Homerus leefde en of de *Ilias* en *Odyssee* wel allebei van zijn hand waren. Sinds de achttiende eeuw is hier nog de 'Homerische kwestie' bijgekomen: de controverse tussen de Unitariërs en Analytici.

2. Werken

Hoewel er twijfel bestaat over de manier waarop de *Ilias* en *Odyssee* tot stand zijn gekomen, staan beide epen op naam van Homerus. Bekend verondersteld worden:

Odyssee:

- godenvergadering
- de Phaeaken
- aankomst op Ithaka
- ontmoeting met Eumaios, Telemachos en Eurykleia
- wedstrijd boogschieten
- dood van de vrijers
- herkenning Penelope

3. Cultuur-historische context

In de periode van ca. 1600-1200 v. Chr. bloeide op het Griekse vasteland de Mykeense beschaving. Resten van versterkte burchten uit die tijd zijn gevonden in onder meer Mykene, Tiryns en Pylos. Intensieve contacten met Kreta blijken uit de beeldende kunst en ook uit het schrift: de Grieken op het vasteland hadden een schriftvorm overgenomen van de Kretenzers en aangepast aan de behoeften van het Grieks. Dit schrift, het zogenaamde lineair B, werd echter door slechts zeer weinigen beheerst en uitsluitend gebruikt voor administratieve doeleinden. Omstreeks 1200 v. Chr. komt er een einde aan de Mykeense beschaving, vermoedelijk mede door een inval van uit het noorden oprukkende Doriërs. Een deel van de bevolking wordt over zee gedreven en vestigt zich op de kust van Klein-Azië. Van de periode 1200-800 v. Chr. - de zogeheten 'donkere eeuwen' - weet men betrekkelijk weinig. Wel is duidelijk dat in deze periode naast het brons - het enige materiaal dat de Mykeense Grieken gebruikten voor hun wapens en gebruiksvoorwerpen - in toenemende mate het ijzer zijn intrede doet. De kennis van het schrift was verloren gegaan, maar omstreeks 800 (?) v. Chr. werd een nieuw schrift in gebruik genomen, overgenomen van de Feniciërs. Door hun lange ontstaansgeschiedenis bevatten de Homerische epen elementen uit verschillende historische en archeologische perioden. Of de oorlog tegen Troje ooit heeft plaats gevonden blijft, ondanks Schliemanns overtuiging dat hij de verwoeste stad had blootgelegd, een omstrede zaak.

Vaardigheden

De kandidaat kan vragen beantwoorden over het leven van de kernauteur voor zover dit van belang is voor het juiste begrip van de teksten uit het pensum

Thema's centraal examen
klassieke taal en letterkunde
2003

Thema's centraal examen
klassieke taal en letterkun-
de 2003

De kandidaat is op de hoogte van de cultuur-historische context waarin de tekst van de kernauteur gefunctioneerd heeft, en kan deze kennis toepassen bij het beantwoorden van vragen over voor-gelegde teksten

C. Taalreflectie

1. Metriek

De kandidaat kan een dactylische hexameter scanderen (incl. synzese). De cesuren worden niet bekend verondersteld.

2. Taal

2.1. Algemeen

- niet gecontraheerde vormen (ἄστεα i.p.v. ἄστη)
- -σσ- i.p.v. -ττ- (θᾶσσον i.p.v. θᾶττον)
- η ook na ε, ι, of ρ (Τροίης i.p.v. Τροίας)
- vormen met enkele en dubbele medeklinker, bijv.: -σσ-, -ππ-, -λλ- (ὀπλίσατο/ὀπλίσσατο; ἔλαβον/ἔλλαβον)
- κε(v) = ἄν

2.2. Verbum

- facultatief gebruik van het augment (πλάγῃθι i.p.v. ἐπλάγῃθι)
- tmesis (κατά.....ἴσθιον)
- infinitivusuitgangen: -(ε)μεν /-(ε)μεναι (πεμπέμεν)
- de afwijkende vormen van εἶμί = zijn

2.3. Nomen

- gen.sg. o-decl.: -οιο i.p.v. -ου (Ἡελίοιο)
- gen.pl. a-decl.: -αων/-εων (βυκτάων)
- dat.pl. a-decl.: -ησι(v)/ης (σφετέρησι(v))
- dat.pl. o-decl.: -οισι(v) (τοῖσιν)
- dat.pl. gem.decl.: -εσοι(v) (ἐπέεσοι(v))
- verbuiging van νηῦς (=Att. νᾶς)

2.4. Pronomina

- de van het Attisch afwijkende vormen: ἐγών, τοι, ἐ / μιν
- lidwoord met de functie van pronomina demonstrativa
- pronomina relativa beginnend met τ-

2.5. Syntactische verschijnselen

- bijwoordelijk gebruik van voorzetsels
- plaatsing prepositie (Αἰολίην ἐς νῆσον)
- voorzetsel in anastrophe (γαίης ἄπο)

Vaardigheden

De kandidaat kan een dactylische hexameter scanderen en - voor zover dit duidelijk is te maken - de relatie tussen het metrum en de inhoud toelichten

De kandidaat kan een ongeziene authentieke tekst vertalen, die qua aard, moeilijkheid en - indien mogelijk - qua thematiek nauw aansluit bij de gelezen teksten. Hierbij worden de hierboven genoemde - bij de teksten van de kernauteur frequent voorkomende - morfologische, syntactische en stilistische verschijnselen bekend verondersteld. Tevens wordt bij de annotatie de omschrijving van de CEVO van de minimumkennis op het gebied van morfologie en syntaxis als uitgangspunt genomen.

Bijlage 2

Syllabus CE Latijn 2003

Kernauteur: Livius

Genre: Geschiedschrijving

Titel: Vrijheid of onderdrukking? Livius over Romeinse inmenging in Griekse aangelegenheden
aanbevolen editie: OCT Conway-Walters (21-25) 1929; MacDonald (31-35) 1965; Walsh (36-40) 1999.

A Tekstreflectie

1 Thematiek

Het pensum is samengesteld vanuit de ook in onze tijd actuele thematiek van 'vrijheid en onderdrukking'. Wat door de een vrijheid genoemd wordt, kan door de ander als pure onderdrukking ervaren worden. Het thema 'vrijheid en onderdrukking' wordt uitgewerkt in de beschrijving van de inmenging van Rome in Griekse en Macedonische aangelegenheden in de tweede eeuw voor Christus.

2 Pensum

(De met een asterisk gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen)

23.33-34.9 *Fides Graeca*: het dubbelspel van de gezanten van Philippus in Capua. Geheim verdrag tussen Philippus en Carthago.

*Polyb. 7.9	Tekst van het verdrag tussen Macedonië en Carthago.
*31.1-2.4	Inleiding op de geschiedenis van de oorlogen tussen Macedonië en Rome.
*31.5-6	Het begin van de Macedonische Oorlogen. De voortekenen zijn gunstig en Philippus wordt de oorlog verklaard, omdat hij bondgenoten van Rome gekrenkt zou hebben.
*31.7-8.2	De rede van de consul: beter een oorlog op andermans grondgebied dan in Italië; er moeten troepen gezonden worden naar Macedonië.
*31.29	<i>concilium Aetolorum</i> (vergadering van de Aetolische Bond, die nog een besluit moet nemen welke kant gekozen zal worden in het conflict): de bij de oorlog betrokken partijen (Rome, Athene en Macedonië) zetten hun motieven uiteen. Rede Macedoniërs: Rome is een heerseres en groeit door middel van veroveringen ten koste van andere staten en volkeren; Philippus is een echte bondgenoot: Grieken en Macedoniërs behoren zich te verenigen in de strijd tegen barbaren.
*31.30	Rede Atheners: De Macedoniërs hebben de internationale krijgswetten overtreden en gedragen zich barbaarser dan barbaren. Ook Athene zou verwoest zijn als de Romeinen niet geïntervenieerd hadden.
*31.31	Rede Romeinen: men mag ons geen zucht naar heerschappij verwijten. De straffen die wij uitgedeeld hebben, waren verdiend. Eerder zou men kunnen stellen dat wij door onze vergevingsgezindheid ons bloot stellen aan nog meer potentiële vijanden. De Macedoniërs hebben zowel bij interne – als externe twisten hun barbaarse aard getoond. Sluit U bij Rome aan!
*33.12	Beraadslaging na de overwinning van de Romeinen bij Cynoscephalae. Rome is clement jegens Philippus.
33.32-33	Flamininus verkondigt in Corinthe de vrijheid van de Grieken.

Teksten ter vergelijking:

- *Proclamatie van de vrijheid van de Grieken door Flamininus (Plut. T. Q. *Flamin.* 10-11).
- *Brief van Flamininus aan inwoners Chyretiae over de welgezindheid van de Romeinen (SIG3 593).

*Griekse inscriptie (SIG3 592) en epigram (*Anthol. Palat.* 16.5) ter ere van Flamininus.

*Inscriptie van Flamininus op een door hem te Delphi geofferd schild (Plut. T.Q. *Flamin.* 12.11).

*Nero schenkt in het stadion van Corinthe de Grieken de vrijheid en vrijdom van belastingen (SIG3 814).

*Plinius schrijft aan Maximus, die als gouverneur naar Griekenland vertrekt, over het belang van een respectvolle opstelling tegenover de Griekse cultuur en de Griekse vrijheid (Plin. *epist.* 8.24).

*34.52
39.49
Triomftocht van Flamininus in Rome.
Gevangennamen van de Griekse held Philopoemen.

Tekst ter vergelijking:

*Vergelijking tussen Philopoemen en Aristaenus en hun houding tegenover Rome (Polyb. 24.11-13).

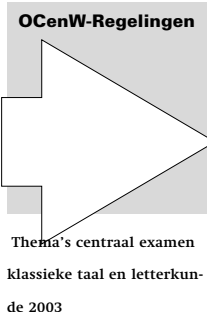
40.3-4
De wandaden van Philippus tegenover zijn onderdanen: executies en verplichte emigratie; ook de kinderen van tegenstanders die geëxecuteerd zijn, moeten gedood worden; het droeve verhaal van Theoxena & Archo.

40.6-8
De rivaliteit tussen Philippus' beide zonen, Demetrius, die een pro-Romeinse houding heeft, en zijn broer Perseus, die de Romeinen haat, loopt uit op een openlijke twist: Perseus beticht Demetrius van het beramen van een aanslag op zijn leven en klaagt hem aan bij hun vader. Philippus moet als rechter fungeren.

*40.9-17
40.9.8-15
*40.10-11
*40.12.1-11
40.12.12-20
*40.13-15
40.21-22.7
rede Perseus: *exordium*.
rede Perseus: *narratio*.
rede Perseus: *probatio en conclusio*.
rede Demetrius: *exordium*.
rede Demetrius: *narratio en probatio*.
rede Demetrius: *vervolg probatio en conclusio*.
Philippus beklimt de berg Haemus in Thracië uit imperialistische motieven.

Tekst ter vergelijking:

*Petarca bestijgt, geïnspireerd door de passage over de beklimming van de Haemus, samen met zijn broer Gherardo de Mont Ventoux. De fysieke inspanning wordt dankzij de lectuur van Augustinus beloond met een spiritueel uitzicht (Petr. *fam.* 4.1).

Thema's centraal examen
klassieke taal en letterkun-
de 2003

- 40.22.15-24.8 Demetrius wordt op bevel van Philippus wegens vermeend landverraad geliquideerd.
- 40.54-57.1 Philippus sterft; Perseus volgt hem op.
- *45.12.1-8 De Romeinen tonen hun macht: C. Popilius Laenas schrijft koning Antiochus in Egypte de wet voor.

Teksten ter vergelijking:

Kritiek op Romeins gedrag en het weerwoord van de Romeinen.

*Diodorus over de arrogantie van de Romeinse macht: vriendelijkheid en terreur. (Diodor. 32.2; 32.4.4-5).

*Verwoesting van Corinthe door Mummius (Livius *periochae* 52.1-11 (ed. Weissenborn-M.); Justinus 34.2.1-6; Polyb. 39.2).

*Inscriptie Mummius (ILS 20).

*Roof kunstschatten Griekenland (Vell. Paterculus 1.13).

*Kunstroof in Delphi en inname van Athene door Sulla (Plut. *Sull.* 12.1-4).

*Karakterschets van Philippus. Voor hen die iets uit de geschiedenis willen leren kan het lot van Philippus een vorstenspiegel zijn: Van weldoener van Griekenland is hij verworden tot een wrede tiran (Polyb. 7.11-14).

*Kritiek op Griekse bluf en tacteloosheid (Cic. *de oratore* 2.17-23).

*Hoogmoed komt voor de val: Aemilius Paullus gebruikt de gevangengenomen Perseus als een waarschuwend voorbeeld (Polyb. 29.20; Liv. 45.7-9).

Suggesties voor verdere lectuur:

Hoewel de term 'imperialisme' in de thematiek van deze syllabus niet gebruikt wordt, is dit begrip, dat pas in de 19e eeuw ontwikkeld werd, zeker toepasbaar op de Oude Geschiedenis. Vooral de expansie van het Romeinse Imperium is vanuit dit gezichtspunt in diverse studies op verschillende manieren beoordeeld. Het ingrijpen van Grote Mogendheden in de aangelegenheden van soevereine staten (vgl. de interventie van Groot-Britannië in de Griekse vrijheidsoorlog) is in bepaalde opzichten zeer wel te vergelijken met de Romeinse buitenlandse politiek van de tweede eeuw v. Chr.

Voor de definities en voorbeelden van imperialisme, expansie en kolonialisme:

H.L. Wesseling, *Imperialism and Colonialism. Essays on the History of European Expansion*, Westport, CT (Greenwood Press) 1997.

Voor de ontwikkeling van het begrip:

J.A. Hobson, *Imperialism. A Study*, London (Nisbet) 1902.
W.J. Mommsen, *Theories of Imperialism*, London (Weidenfeld & Nicolson) 1980.

Moderne voorbeelden van imperialisme:

James S. Olson (ed.), *Historical Dictionary of European Imperialism*, New York (Greenwood Press) 1991.

Voor toepassing op de Romeinse geschiedenis:

A.J.L. van Hooff, *Pax Romana. Een studie van het Romeinse imperialisme*, Diss. Nijmegen 1971.

W.V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.*, Oxford (Clarendon) 1979.

F.J. Meijer, 'De Romeinse elite en de opkomst van het imperialisme', *Lampas* 15 (1982) 143-170.

Voor Grieks-Romeinse acculturatie in het algemeen zij verwezen naar het *Lampas* themanummer (15e jaargang nr.4, 1982).

Vaardigheden

De kandidaat kan tekstbegripvragen over teksten uit het pensum en de thematiek beantwoorden

De kandidaat kan een passage uit het pensum parafraseren en de essentie ervan weergeven

De kandidaat kan overeenkomsten en verschillen aangeven en toelichten tussen een Latijnse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan

De kandidaat kan kenmerkende verschillen, die samenhangen met verschillen tussen het Latijnse en het Nederlandse taalsysteem, aangeven en toelichten aan de hand van een Latijnse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan

De kandidaat kan de inhoud van vertaalde Griekse of Latijnse teksten die inhoudelijk verwant zijn met de thematiek vergelijken met teksten uit het pensum en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen

De kandidaat kan vorm en inhoud van een tekst uit latere tijd die inhoudelijk verwant is met of aansluiting heeft bij de thematiek op hoofdpunten kritisch vergelijken met teksten uit het pensum en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen

3 Genre

De Romeinse geschiedschrijving staat in de traditie van de Griekse geschiedschrijving (vooral Herodotus, Thucydides, en Polybius). Kenmerkend voor het genre in het algemeen zijn de verhalende vorm, het grote aandeel van speeches (in de directe- en indirecte rede) en het belang van geschiedschrijving als de herinnering aan glorieuze daden. Specifieke kenmerken van de Romeinse geschiedschrijving

zijn de annalistische ordening, de politieke inslag en moraliserende tendens, en de concentratie op Rome.

Livius is een schakel in een lange traditie van Romeinse geschiedschrijving. Hij is hierin een voorbeeld van de traditionele annalistische aanpak en staat in stilistisch en inhoudelijk opzicht in contrast met Sallustius en Tacitus.

Livius voldoet als geschiedschrijver aan de eisen die Cicero stelt in *de oratore* 2.62-4. Ook in stilistisch opzicht. Zijn zinsbouw is gekenmerkt door de soepelheid en kalmte die Cicero van historiografisch proza eiste. Zoals hij zelf duidelijk maakt in zijn prooemium op boek 1, ziet hij zijn geschiedwerk heel sterk als een bron voor (waarschuwend of inspirerende) exempla.

Als bronnenmateriaal gebruikte hij naast primaire bronnen (*Annales maximi*, *senatus consulta*, familiearchieven) vooral oudere geschiedschrijving, zoals die van de annalisten en van Polybius (vooral voor gebeurtenissen in het Oosten). Tegenover zijn bronnenmateriaal neemt Livius vaak een onkritische houding aan.

4 Tekstsoort

De structuur van de *ab urbe condita libri* als geheel is chronologisch en volgt – in tegenstelling tot de modernere ‘monografie’ van bv. Sallustius – de oude Romeinse annalistische traditie. Hierin worden de verschillende gebeurtenissen per jaar ingedeeld en verteld, ook al strekten zij zich in feite over een langere periode uit.

De tekst van *ab urbe condita* is narratief. Dit betekent dat we te maken hebben met een verteller, de afspiegeling van de historische auteur Livius in de tekst. De verteller treedt op gezette tijden naar voren om zijn mening over bepaalde zaken duidelijk te maken. Hij vertelt zijn verhaal aan zijn adressaten, een afspiegeling van de historische lezers of toehoorders in de tekst. Deze adressaten blijven vrijwel onzichtbaar. De verteller vertelt over de handelingen van historische personages, die hij veelvuldig aan het woord laat door middel van speeches. Via de personages maken de lezers kennis met de visie van de deelnemers op de gebeurtenissen, of althans met de visie die Livius hun toeschrijft; immers, speeches zijn een belangrijk middel om zijn eigen interpretatie duidelijk te maken. Dikwijls hebben de woorden van de personages een andere lading voor de aangesprokenen dan voor de lezers, die vaak over meer informatie beschikken (dramatische ironie).

Livius maakt gebruik van de volgende verteltechnische middelen:

- prospectie en retrospectie
- tempo: scenische presentatie (vaak door middel van speeches in de directe rede) (verteltijd = vertelde tijd)
 - versnelling (verteltijd < vertelde tijd)
 - vertraging (verteltijd > vertelde tijd)

5 Communicatieve situatie

Ten aanzien van het ontstaan en de publicatie van de *ab urbe condita libri* beschikken we niet over zekere informatie. Het is mogelijk dat Livius vanaf het begin een monumentaal geschiedwerk voor ogen stond, dat de grootheid van Rome moest benadrukken. Het werk is vermoedelijk in groepen van vijf of tien boeken gepubliceerd. Misschien heeft hij er delen van in het openbaar voorgelezen bij zogenaamde *recitationes*. Het is vrijwel zeker dat het ontstaan samenhangt met de hoop op een betere toekomst. Na de burgeroorlogen ontstond een nieuw optimisme door de vestiging van het principaat van Augustus die in zijn tijd vaak als tweede Romulus werd voorgesteld. Wat Livius precies vond van het augusteïsche bewind kunnen wij niet achterhalen, omdat dit deel van zijn werk niet is overgeleverd. Men mag aannemen dat Livius’ oordeel geleidelijk aan steeds positiever geworden zal zijn, toen Augustus erin slaagde zijn macht te consolideren.

Doel van de *ab urbe condita libri* was een verslag te geven van de opkomst van Rome, zowel wat betreft de interne politieke ontwikkelingen als de verovering van de heerschappij over Italië en de rest van de mediterrane wereld. Livius benadrukt de Romeinse deugden en kwaliteiten die tot deze heerschappij hebben geleid. Hij is een vaderlandslievend auteur met een sterke neiging tot het idealiseren van de oude Romeinse moraal.

Vaardigheden

De kandidaat kan in een voorgelegde tekst kenmerken van Livius’ geschiedschrijving en historische methode aanwijzen en toelichten

De kandidaat is op de hoogte van de communicatieve situatie en kan deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst

De kandidaat kan aan de hand van een tekst uit het pensum de verteltechnische middelen benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst

De kandidaat kan een relatie leggen tussen vorm (zoals verteltechnische middelen) en inhoud van een voorgelegde tekst

B Cultuurreflectie

1 Leven van Livius (64 v. Chr.-ca 17 n. Chr.)

Titus Livius, naar alle waarschijnlijkheid geboren in 64 v. Chr. in Patavium (Padua) en gestorven rond 17 n. Chr., leefde tijdens de historisch belangrijke periode van overgang van Romeinse Republiek naar Romeinse Keizertijd (de alleenheerschappij van Augustus en diens opvolgers). Over

zijn leven is weinig bekend. Hij was van gegoede afkomst en moet een gedegen opleiding gehad hebben, eerst in Padua en later in Rome, in de retorica en filosofie. Livius heeft geen politieke of militaire carrière nagestreefd, maar heeft zijn leven waarschijnlijk geheel aan de Letteren gewijd. Rond 29 v. Chr., aan het begin van de monarchie van Augustus, begon hij aan zijn levenswerkwerk: de *ab urbe condita libri*. Ofschoon hij een goede relatie had met Augustus en de keizer bewonderde, mag hij geen 'spreekbuis' van diens bewind genoemd worden.

2 Werken

Hoewel Livius andere (niet overgeleverde) werken heeft geschreven zoals brieven, dialogen en filosofische trak- taten, is zijn bekendste werk de *ab urbe condita libri*. In 142 boeken behandelt Livius de geschiedenis van Rome vanaf de stichting in 753 tot 9 v. Chr. Het werk, dat tradi- tieoneel ingedeeld is in decaden, is slechts gedeeltelijk over- geleverd: de boeken 1-10 (koningstijd en vroege republiek tot aan 293 v. Chr.) en 21-45 (Tweede Punische Oorlog, Macedonische en Syrische Oorlogen; 218-167 v. Chr.). Van de rest van het werk zijn slechts fragmenten en latere uit- treksels, zogenaamde *periochae*, bekend.

Suggesties voor verdere lectuur:

C.S. Kraus & A.J. Woodman, *Latin Historians, Greece & Rome, New Surveys in the Classics No. 27*, Oxford 1997 (hoofdstuk 'Livy').

M. von Albrecht, *Geschichte der römischen Literatur*, Bd I, München (Saur) 21994 (pp. 659-686).

P.G. Walsh, *Livy. His Historical Aims and Methods*, Cambridge 1961 (repr. 1989 Bristol Class. Press).

3 Cultuur-historische context

In de eerste twee eeuwen van de Romeinse Republiek heeft Rome nauwelijks andere contacten met Griekse (stad)staten gehad dan handelscontacten en enige *amicitia*-relaties. Overwinningen op Pyrrhus van Epirus en op Carthago in de eerste Punische Oorlog (241 v. Chr.) brach- ten Rome in intensiever contact met het Oosten. Vooral vanaf ca. 200 v. Chr. werd Rome in korte tijd een belangrij- ke machtsfactor in het oostelijk deel van het Middellandse Zeegebied. Er zijn twee belangrijke oorzaken aan te wijzen die tot de eerste Macedonische Oorlog (215-205 v. Chr.) geleid hebben. Ten eerste een in 215 gesloten verdrag tus- sen Hannibal en Philippus V van Macedonië (221-179 v. Chr.) tot wederzijdse steunverlening en ten tweede Philippus' streven naar machtsuitbreiding in een regio (Illyrië), die tot de Romeinse invloedssfeer behoorde. De Aetolische Bond, die veel te lijden had gehad van de

Macedonische agressie, werd Rome's bondgenoot in het Griekse gebied. Na aanvankelijke successen van de Aetolische Bond en Rome, kreeg Philippus uiteindelijk de overhand in militair opzicht, en sloten de Aetolische Bond (206 v. Chr.) en Rome (205 v. Chr.; vrede van Phoenice) ieder afzonderlijk vrede met Macedonië. Rome wilde de handen vrij hebben voor de inval in Noord-Afrika en de afrekening met Carthago (201 v. Chr.; slag bij Zama). Nadat Rome de Tweede Punische Oorlog (218-201 v. Chr.) in haar voordeel had beslecht, zorgde haar inmenging in Griekse aangelegenheden voor een verschuiving in de machtsver- houding, die tot dan toe in het voordeel van Macedonië was geweest.

Aanleiding tot de tweede Macedonische Oorlog waren de activiteiten van Philippus in het Aegaeïsche Zeegebied en Klein Azië. Rhodos en Attalus I, koning van Pergamum, die hun belangen aangetast zagen, stuurden in het najaar van 201 v. Chr. een gezantschap naar Rome met het verzoek tot interventie. Rome stuurt een gezantschap met vredes- voorstellen naar Philippus maar heeft in feite al de beslis- sing tot een nieuwe oorlog in Griekenland genomen. Als rechtvaardiging voor de oorlog gold nog steeds het door Philippus in 215 v. Chr. gesloten verdrag met Hannibal; tevens pretendeerde men bevrijding van de Grieken uit vreemde handen na te streven. In feite speelden verkrij- ging van *gloria* (roem) en verhoging van *dignitas* (status), alsmede winstbejag voor vele Romeinse aanzienlijken een rol om aan een militair avontuur in Griekenland te begin- nen. Aan het einde van het jaar 200 stuurt Rome troepen naar Griekenland, maar het echte succes komt pas wan- neer T. Quinctius Flaminius in 198 v. Chr. consul wordt. Had de Aetolische Bond zich meteen weer aangesloten, in 198 v. Chr. schaart ook de Achaëische Bond, tot dan toe een bondgenoot van Philippus, zich aan de zijde van Rome, hiertoe aangelokt door de belofte van Flaminius dat hij hun de vrijheid zou schenken. In 197 v. Chr. brengt Flaminius Philippus een vernederende nederlaag toe bij Cynoscephalae in Zuid-Thessalië. In 196 v. Chr. wordt er vrede gesloten waarbij alle Grieken bij besluit van de Senaat hun autonomie herkrijgen. Dienovereenkomstig verkondigt Flaminius de Grieken tijdens de Isthmische Spelen in Corinthe de vrijheid. Zeer tegen de zin van de meeste Grieken echter mag Philippus op zijn troon blijven zitten. Daarmee heeft Rome een tweeledig doel: enerzijds wil het een machtsvacuüm voorkomen, waarvan o.a. de Seleucidische koning Antiochus III gebruik zou kunnen maken, anderzijds wil het dat er een tegenwicht zou blij- ven bestaan tegen die Grieken die de vrijheid herkregen hadden. Deze vrijheid had dus haar beperkingen en was deels ingegeven door een *divide et impera* politiek. Na de oorlog (192-188 v. Chr.) tegen Antiochus III, die inmiddels vanuit het Oosten voet aan de grond had gekregen in Thracië en Klein-Azië, maar dit met een nederlaag tegen Rome (189 v. Chr.; Magnesia) en een vernederende vrede (188 v. Chr.; Apamea) moest bekopen, trok Rome zijn troe-

pen terug uit Griekenland en Klein-Azië. De ambities van Philippus' zoon en opvolger Perseus (179-168 v. Chr.) waren niet geringer dan van zijn vader en kwamen tot uiting in een militaire versterking van Macedonië. Bovendien dacht Perseus op veel sympathie te kunnen rekenen bij de lagere klassen in Griekenland. De dreigende verstoring van het machtsevenwicht door Perseus, gevoegd bij het feit dat hij verantwoordelijk was voor de moord op zijn pro-Romeinse broer Demetrius, waren voor Rome reden genoeg wederom in te grijpen. De derde Macedonische Oorlog (171-167 v. Chr.) was het resultaat. Na de overwinning bij Pydna (168 v. Chr.) werd Perseus gevangen genomen en Macedonië in vier deelstaten opgesplitst die elk door pro-Romeinse Macedoniërs werden bestuurd. Pogingen tot herstel van de nationale eenheid in Macedonië in de jaren 150 v. Chr. leidden tot hernieuwd ingrijpen van Rome. In de vierde Macedonische Oorlog (149-148 v. Chr.) maakte Rome een einde aan de nationalistische beweging en plaatste Macedonië, Epirus en Thessalië onder direct Romeinse bestuur: de *provincia* Macedonië.

De Grieken behorend tot de Achaeïsche Bond, inmiddels vertrouwd geraakt met de Romeinse opvattingen over vrijheid, kwamen in 146 v. Chr. in opstand tegen Rome; daarbij speelden ook sociale en economische problemen een rol. Deze opstand werd door Rome hard neergeslagen: de Achaeïsche Bond werd ontbonden, Griekenland kwam onder bestuurlijke supervisie van de *praetor* in Macedonië en tenslotte werd Corinthe verwoest.

Romeinen en Grieken

In de ogen van de Grieken waren de Romeinen onontwikkelde lieden, ook al was men zich van hun militaire suprematie in toenemende mate bewust. Van hun kant stonden de Romeinen ambivalent t.o.v. Griekenland en de Hellenistische staten. Enerzijds werd Griekenland als de bakermat van cultuur beschouwd en de intellectueel en cultureel onderontwikkelde Romeinen maakten zich de Griekse cultuur graag eigen. De hellenisering van Rome neemt vooral in de tweede eeuw v. Chr. een hoge vlucht. De Griekse kunst, literatuur en filosofie wordt door de Romeinse elite overgenomen en bestudeerd. Maar ook maakt Rome zich in materieel opzicht de Griekse cultuur eigen door kunstroof: grote hoeveelheden kunstschaten, buitgemaakt in de oorlogen, worden verscheept naar Italië. Anderzijds vond men in Rome dat de grote rijkdommen en nieuwe ideeën vanuit het Oosten corruptie en decadentie in de Romeinse samenleving in de hand werkten en een aantasting vormden van de Romeinse eenvoud en integriteit.

Suggestie voor verdere lectuur:

Cambridge Ancient History VIII, Cambridge Cambridge Univ. Press)1989.

Vaardigheden

De kandidaat kan vragen beantwoorden over het leven van de kernauteur voor zover dit van belang is voor het juiste begrip van de teksten uit het pensum

De kandidaat is op de hoogte van de cultuur-historische context waarin de tekst van de kernauteur gefunctioneerd heeft, en kan deze kennis toepassen bij het beantwoorden van vragen over voorgelegde teksten

C Taalreflectie

1 Taal

Livius schrijft net als Cicero een in grammaticaal en idiomatisch opzicht correct Latijn. Van de hem door sommige tijdgenoten aangewreven *patavinitas* ('Paduaans provincialisme') is nauwelijks iets te bespeuren.

2 Stijl

Ook in stilistisch opzicht benadert Livius het door Cicero in de oratore voor de geschiedschrijving gewenste ideaal. Met zijn *lactea ubertas* ('romige overvloedigheid') die vooral tot uitdrukking komt in soepele en overzichtelijke volzinnen (*periode*) staat hij in scherp contrast met Sallustius en Tacitus en hun vaak duistere en gedrongen zinnen met onverwachte wendingen. Bij de karakterisering van de diverse personages maakt hij gebruik van zowel de directe als de indirecte rede. *Doorenargeia* (levendige voorstelling) en door een dramatische opbouw van de verschillende episodes, waarbij de speeches een belangrijke rol spelen, weet hij de lezer geboeid te houden.

Vaak voorkomende stilistische middelen:

- Alliteratie
- Antithese
- Asyndeton
- Chiasme
- Sententia
- Trikolon

Thema's centraal examen
klassieke taal en letterkunde
2003

Thema's centraal examen
klassieke taal en letterkun-
de 2003

Vaardigheden

De kandidaat kan in een voorgelegde tekst de stilistische middelen benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst

De kandidaat kan een ongeziene authentieke tekst vertalen, die qua aard, moeilijkheid en -indien mogelijk- qua thematiek nauw aansluit bij de gelezen teksten. Hierbij worden de hierboven genoemde - bij de teksten van de kernauteur frequent voorkomende- morfologische, syntactische en stilistische verschijnselen bekend verondersteld. Tevens wordt bij de annotatie de omschrijving van de CEVO van de minimumkennis op het gebied van morfologie en syntaxis als uitgangspunt genomen.